

DOI: 10.18427/iri-2018-0012

A zenetanulás aspektusai Kelet-Magyarországon

Szűcs Tímea

Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen
szucstimea77@gmail.com

Az utóbbi évtizedekben komoly változások figyelhetők meg a zeneoktatás területén. A zeneiskolák mellett megalakultak a művészeti iskolák, ahol a zenei képzés mellett más művészeti ágak tanulására is lehetőség nyílik pl. képző- és iparművészet, szín- és bábművészet, táncművészet (11/1994. MKM rendelet). Ez a struktúraváltás átalakulást hozott a szakmai munkában és a beiskolázási körben egyaránt (Lebanov, 2014). Emellett a társadalmi igények hatására bővült a zeneművészeti ág tanszakainak választéka is a népzene, jazz és az elektroakusztikus zenetanulás lehetőségével, illetve új tárgyak jelentek meg a klasszikus zenei műfajban is pl. zeneismeret, egyházzene (Homor, 2009). Ez tovább növelte a tanulói létszámot ezekben az intézményekben, amelyet a statisztikai adatok is alátámasztanak (Besenyei et al., 2001-2016). Ezenkívül olyan oktatáspolitikai intézkedéseknek lehetünk tanúi, amelyek tovább segítik a tanulói létszám növekedését az alapfokú művészeti iskolákban pl. hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű, bármilyen fogyatékkal élő gyermek számára ingyenes ezen intézményekben való tanulás (2011. évi CXCV törvény).

A „Zenetanulók Magyarországon 2017” kutatás egyik céljaként tűzte ki, hogy megvizsgálja azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a gyermekek zenei tanulmányainak elkezdését.

Feltételezésünk szerint a zenét tanuló diákok olyan családok gyermekei, akik befektetésnek tekintik a különböző extrakurrikuláris tevékenységeket, ezzel is segítve a társadalmi hierarchián való feljebb jutást vagy a meglévő státusuk megőrzését. Magasabb kulturális tőkével rendelkeznek, és eltérő kultúrafogyasztási szokásaik vannak, mint azoknak, akik nem tanulnak zenét. A család gazdasági tőkéje ellenben nem befolyásolja a zenetanulás tényét. Olyan családok gyermekei tanulnak inkább zenét, ahol a családban, közeli rokonságban van olyan, aki zenél, ez a mintául szolgálhat számukra.

A kutatás mintája és az adatfeldolgozás módszerei

Az empirikus kutatás elemzésének alapját saját adatbázis, a „Zenetanulók Magyarországon 2017” képezi. Az adatfelvétel 2016 júniusa és decembere között történt. A felmérés során kvantitatív módszert alkalmaztunk, önkitöltős kérdőív formájában. Kutatásunk célcsoportját 13-15 éves gyermekek alkották. A papír alapú kérdőíveket, zenét tanuló és zenét nem tanuló gyermekek egyaránt kitöltötték, mert kutatásunk egyik fő célja megtalálni azokat a speciális sajátosságokat, amelyek

megkülönböztetik a zenét tanuló gyermekeket a társaiktól. A kérdőív 5+1 kérdéscsoportot tartalmazott: háttérváltozók, gazdasági tőke, kulturális tőke, tanulmányi eredményesség, továbbtanulási tervek, zenetanulásra vonatkozó indítékok. Ebből az utolsó kérdésblokkot csak a zenét tanuló gyermekek töltötték ki.

A család gazdasági tőkéjének megállapításához a szülők munkaerő-piaci státusát, foglalkozását, az objektív és szubjektív anyagi helyzetét mértük fel. Az objektív anyagi helyzet kapcsán az ingatlanok és nagy értékű ingóságok birtoklását vizsgáltuk meg. A szubjektív anyagi helyzethez pedig egy tízfokú skálán kellett megjelölni, hogy hová helyezné a családját az országos átlaghoz képest. A kulturális tőke meghatározásához a szülők legmagasabb iskolai végzettségét, a szülők zenei biográfiáját, a közös családi éneklések és zenélések szokásait, a családi könyvtár nagyságát, a szabadidő eltöltési szokásokat, a vallásosságot, az iskolán kívüli tevékenységeket és a rászánt időt kérdeztük meg.

A zenét tanulók csoportját a kiválasztott alapfokú művészeti iskolák minden - az adott korosztályba tartozó - diákja kitöltötte (N= 5207 fő; n=269 fő). A kontroll csoport tagjainak kiválasztásához olyan intézmények mellett döntöttünk, amelyek az országos kompetenciamérés eredményei alapján a középső (harmadik) ötödben helyezkednek el. A mintaválasztásnál fontosnak tartottuk, hogy ne „elit iskolák” és ne „hátrányos helyzetű” intézmények diákjait válasszuk, hanem átlagos színvonalú általános iskolák nyolcadik osztályos tanulói alkossák a mintát (N= 83442 fő; n=282 fő). A kontroll csoport esetén ügyeltünk arra, hogy csak zenét nem tanuló gyermekek válaszoljanak a kérdésekre.

Az empirikus vizsgálat területének Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyét választottuk. A választást indokolja, hogy az alapfokú művészeti iskolák országos eloszlását figyelembe véve e három határ menti megyében a legmagasabb az intézmények száma (kivéve Budapestet és Pest megyét) (MZMSZ 2015). Az alapfokú művészeti iskolák kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy összehasonlíthatók legyenek a kapott adatok, ezért mindhárom megyéből a megyeszékhelyen lévő alapfokú művészeti iskolák mellett döntöttük, amelyek nagy múltra visszatekintő, kiemelten a zeneművészeti ágban oktató intézmények. Az ilyen típusú intézmények választása mellett szólt az is, hogy más attitűdöt és motivációt igényel mind a gyermekek mind a szüleik részéről, ha abban az általános iskolában van a zeneóra, ahová a tankötelezettség miatt jár a diák, illetve, ha el kell menni egy másik intézménybe, amely plusz időt, energiát és kitartást kíván.

A tőketípusok hatása a zenetanulásra

Annak érdekében, hogy megtudjuk, milyen hatással vannak a tanulók zenetanulására a család különböző tőketípusai, logisztikus regressziós vizsgálatnak vetettük alá a tanulók adatait. A vizsgálat függő változóját az jelentette, hogy a diák tanul-e zenét, a magyarázó változókat pedig a gazdasági, a társadalmi és a kulturális tőke jelentették. A gazdasági tőke kapcsán megvizsgáltuk mind az objektív, mind a szubjektív anyagi helyzetet. Az objektív anyagi helyzet változónál azt vettük figyelembe, hogy a család rendelkezik-e ingatlannal vagy sem. A szubjektív anyagi helyzetnél az átlag feletti és átlagos vagy az átlag alatti helyzet volt meghatározó. A társadalmi tőkénél a családszerkezet vizsgálatakor az intakt vagy nem intakt családi összetétel, a testvérek számánál a legalább két testvér megléte döntő. Vallásosnak azokat tekintettük, akik egyházuk tanításait követik vagy a maguk módján vallásosak.

A kulturális tőke összetevőinek kódolásakor a legmagasabb iskolai végzettség kapcsán az volt releváns, hogy mind az apa mind az anya rendelkezik-e diplomával. A családi könyvtár nagyságánál azt vettük figyelembe, hogy kik rendelkeznek 20 polcnál több könyvvel. A közös otthoni éneklés és zenélés változóknál az volt mérvadó, hogy előfordulnak-e ezek a tevékenységek vagy nem. A kultúrafogyasztási szokásoknál a magaskultúra fogyasztók és a kultúra iránt érdeklődők számítottak, az otthonülő típus nem.

1. táblázat. A tőketípusok hatása a zenetanulásra
(saját szerkesztés)

		Sig.	Exp(B)
Gazdasági tőke	objektív anyagi helyzet	0.017	2.214
	szubjektív anyagi helyzet	0.005	0.254
Társadalmi tőke	vallás	0.008	2.418
	családszerkezet	0.048	2.157
	testvérek száma	0.587	1.203
Intézményesült kulturális tőke	anya diploma	0.001	3.48
	apa diploma	0.129	1.839
Tárgyasult kulturális tőke	könyvek	0.003	4.275
Inkorporált kulturális tőke	otthon éneklés	0.029	2.23
	otthon zenélés	0.377	1.444
	kultúrafogyasztási szokások	0.000	10.658

A vizsgált változók közül a testvérek száma, az apa diplomája és az otthon zenélés nem volt szignifikáns ható tényező, a többi viszont igen. Ezek közül az anya diplomája, a könyvek száma és a kultúrafogyasztási szokások a legerősebb hatásúak. Egyetlen változó, a szubjektív anyagi helyzet befolyása negatív, minden más tényező pozitívan hat a zenei tanulmányok elkezdésére.

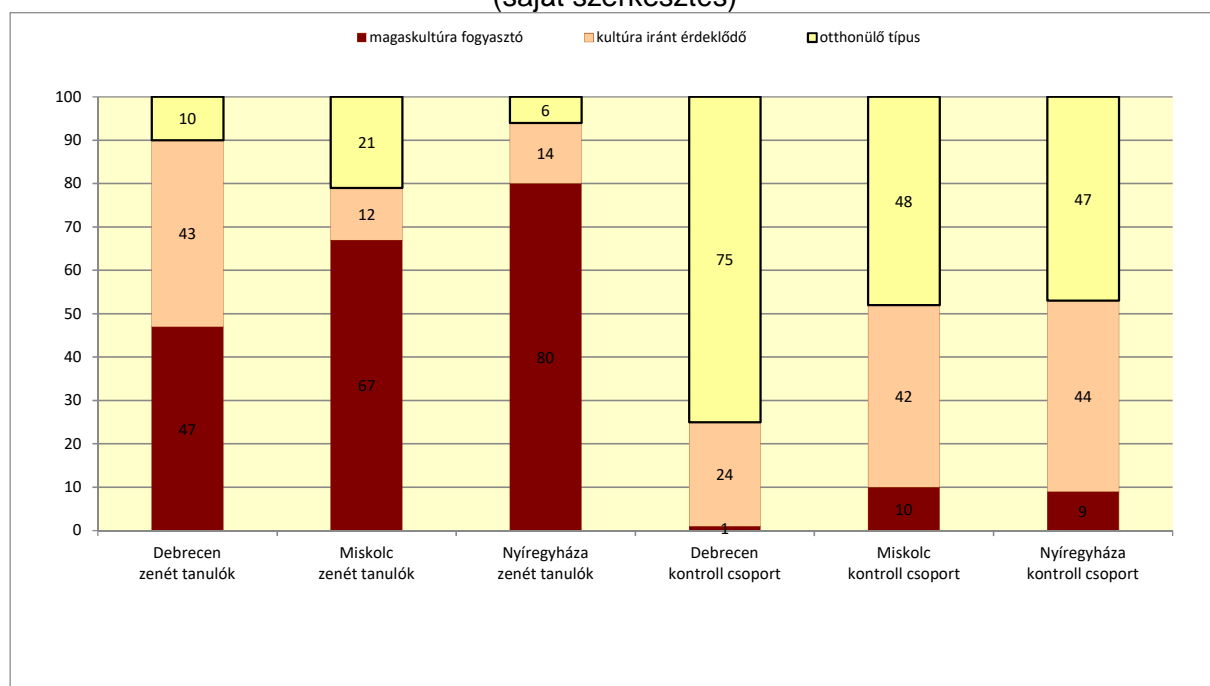
A család gazdasági tőkéjét elemezve eredményeink azt mutatják, hogy a család jobb objektív anyagi helyzete több mint kétszeresére növeli annak az esélyét, hogy fog-e zenét tanulni a gyermek vagy nem. A szubjektív anyagi helyzet viszont csökkenti a bekerülés esélyét. Mindenképpen érdemes megjegyezni e változó kapcsán, hogy egyfelől a gyermekek nehezen tudják megítélni a családjuk anyagi helyzetét, hiszen nekik az a természetes, amiben napi szinten élnek és kevésbé látnak bele más családok helyzetébe, így az összehasonlítás is nehéz. Másfelől a kontroll csoport tanulóinak családjainál azt tapasztaltuk, hogy az ingatlanok tekintetében hátrányban vannak a zenét tanulók családjával szemben, de a nagy értékű ingóságok vonatkozásában jobban állnak. A gyermekek így joggal érezhetik azt, hogy jobban élnek, mint a társaik.

A társadalmi tőke elemzésénél a családszerkezetet, a testvérek számát és a vallásosságot vettük figyelembe. Az eredmények azt mutatják, hogyha a gyermek intakt családban nevelkedik, illetve, ha a család vallásos életet él, mindkét tényező több mint kétszeresére növeli annak az esélyét, hogy bekerüljön a zenét tanulók csoportjába. Mindkét változó a hagyományos értékek összetevői közé tartozik, ami szoros összefüggésben van a zenetanulás jelentőségének elismerésével is. Emellett logisztikailag is könnyebb megoldani két szülő esetén a gyermekek alapfokú művészeti iskolába való elvitelét, mint a gyermekét egyedül nevelő szülő esetében. A testvérek száma (legalább két testvér megléte) kis mértékben növeli a zenetanulás esélyét, itt a személyes tapasztalat, a testvérek élményei befolyásolhatják pozitív irányba a zenetanulás lehetőségét.

A kulturális tőke komponenseit Bourdieu (1999) alapján három csoportba rendeztük: intézményesült tőke (pl. iskolai végzettségek), tárgyasult kulturális tőke (pl. könyvek, gépek, képek), inkorporált, bensővé tett kulturális tőke (pl. szervezet tartós készségének formájában). Az első csoport esetében a szülők legmagasabb iskolai végzettségét vizsgáltuk. Az eredmények azt mutatják, hogy ha a szülők rendelkeznek diplomával, az növeli a gyermek esélyeit, különösen az anya esetében, ahol 3,48-szor nagyobb a valószínűsége a bekerülésnek. A második kategóriában a családi könyvtár nagyságát vizsgáltuk. Ha 20 polcnál több könyvvel rendelkeznek, több mint négyszeresére növeli az esélyeket. A harmadik csoportba az otthoni közös éneklés, zenélés és a kultúrafogyasztási szokások kerültek. Az otthoni zenélés kevésbé, de az otthoni éneklés több mint kétszeresére növeli a zenei tanulmányok elkezdésének lehetőségét. A legnagyobb hatású a kultúrafogyasztási szokások befolyásoló ereje, ami több mint tízszeresére emeli az esélyeket. A kultúrafogyasztás kapcsán a magaskultúra iránt való érdeklődést vizsgáltuk. Összességében úgy tűnik, hogy a zenei tanulmányok elkezdését mindhárom tőketípus befolyásolja, de a legmeghatározóbb a kulturális tőke hatása.

A kultúrafogyasztási szokások kiemelkedő jelentősége miatt ezt a kérdést részletesebben bemutatjuk. A kultúrafogyasztás felmérésénél a színház-, mozi-, múzeum-, kiállítás-, komolyzenei hangverseny-, könnyűzenei koncert-, népzenei rendezvény- és könyvtár látogatási gyakoriságára kérdeztünk rá. Szignifikáns különbségek adódtak a zenét tanuló és nem tanuló gyermekek között (0,000 ***). A mozi látogatás kivételével minden tevékenységnél a zenét tanuló gyermekek magasabb aránya figyelhető meg.

1. ábra. Kultúrafogyasztási szokások (n=551 fő)
(saját szerkesztés)

A kultúrafogyasztási szokások elemzéséhez klaszteranalízist végeztünk, amelynek eredményeképpen három csoport alakult ki: az „otthonülő” típusa, a „kultúra iránt érdeklődők” és a „magaskultúra fogyasztók” csoportja. Az „otthonülő” típusába azok kerültek, akik moziba, színházba és könyvtárba kb. háromhavonta eljárnak, ám múzeumba, kiállításra, komolyzenei hangversenyre, könnyűzenei koncertre és népzenei rendezvényre soha nem mennek el. A „kultúra iránt érdeklődők” csoportja minden típusú rendezvények kb. háromhavonta részt vesz. A „magaskultúra fogyasztók” könyvtárba havi rendszerességgel járnak, a többi rendezvényen háromhavonta vesznek részt.

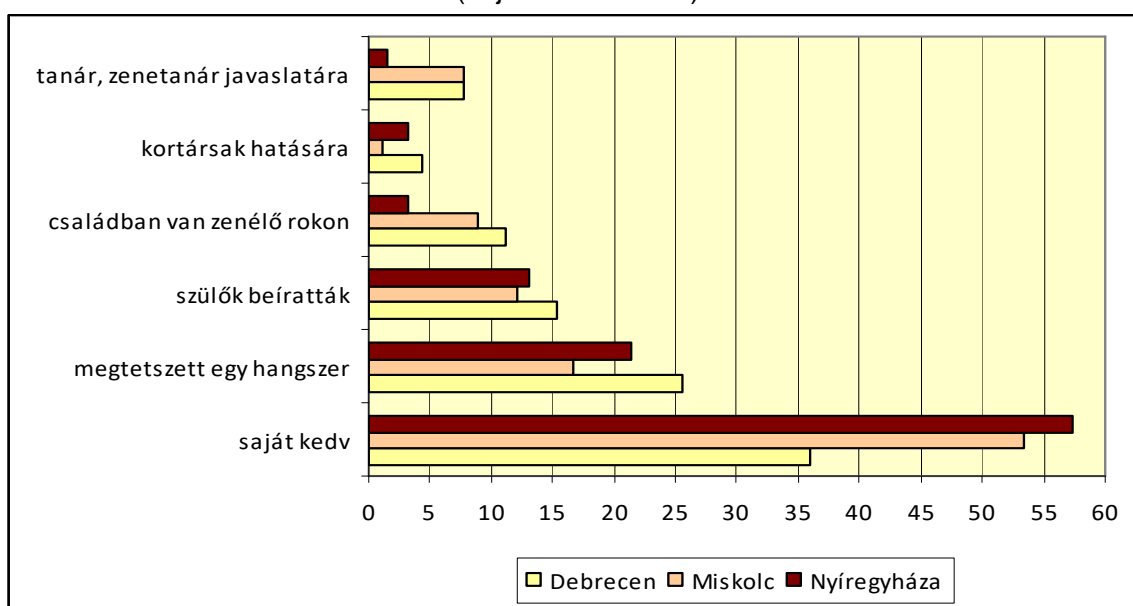
A gyermekek kultúrafogyasztási szokásaira hatással vannak mind a szülők mind a kortársak attitűdjei. Hunyadi (2005) szerint a kulturális fogyasztást az iskolai végzettség befolyásolja legjobban, elsősorban a magas társadalmi státusú, iskolázott emberek a legaktívabbak a különböző kulturális tevékenységekben. E hagyomány átörökítését figyelhetjük meg a zenét tanuló gyermekek esetében is. Emellett figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az egyik kulturális tevékenység húzza magával a többi, ahogyan a tanórán kívüli tevékenységek esetében is megfigyelhetjük.

A Magyar Ifjúság 2012, 2016 felmérései szerint a kulturális tereknek alacsony a látogatottsága. Legkevesebben az elitkultúrához tartozó színhelyeket látogatják, pl. art mozi, opera, színház, múzeum, kiállítás, komolyzenei hangverseny. Úgy tűnik tehát, hogy a magaskultúra iránt inkább a közép- és idősebb korosztály érdeklődik, a fiatalok körében kevésbé népszerű.

Személyes motívumok a zenetanulás elkezdésében

A kérdőív utolsó kérdésblokkjában a zenét tanuló gyermekeket arról kérdeztük, milyen motívumok befolyásolták őket a zenei tanulmányaik elkezdésében. Az elemzés során három kérdést vizsgáltunk, amelyekre saját szavaikkal válaszolhattak a gyermekek. A válaszokat csoportosítottuk, majd ezekből kategóriákat képeztünk.

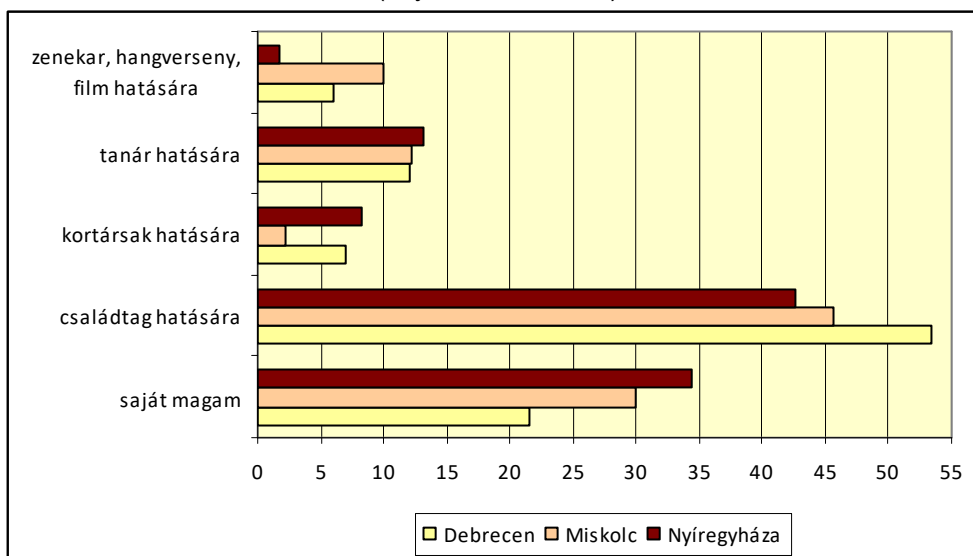
2. ábra. A zenetanulás elkezdésének okai (n=269 fő)
(saját szerkesztés)

A zenetanulás elkezdésének okainál hat kategóriát különítettünk el az egyéni válaszok alapján. Mindhárom vizsgált településen a saját indítatásból való motiváció figyelhető meg a legnagyobb arányban, amit a „saját kedv” és a „megettetszett egy hangszer” kategóriák magas előfordulása támaszt alá. Ez a személyes indítatás és belső motiváció segíthet a zenetanulással járó kihívásokkal való megküzdésben. A zenei tanulmányok elkezdésében jelentős a szülők szerepe. Korábbi kutatásaink (Szűcs, 2014) során azt tapasztaltuk, hogy egyaránt fontos a szülők saját jó tapasztalata, illetve az is, ha ők nem járhattak zeneiskolába, de szeretnék, ha a gyermekük nem maradna ki belőle. A családban jelen lévő szülő vagy más zenélő rokon pozitív példaként állhat a gyermekek előtt, mert látva és hallva a másik ember játékát könnyebben kedvet kaphatnak a hangszertanuláshoz, akár csak a sportolás esetében (Kovács, 2014). Nem nagy mértékben, de találkozunk a tanár, zene tanár javaslatára elkezdett zenetanulással is, ez különösen azokban a családokban lehet jelentős, ahol a szülők nem tanultak zenét, de a pedagógus javaslatára, ösztönzésére a gyermeküknek megadják ezt a kibontakozási lehetőséget. A szakirodalommal (Gábor, 2012) ellentétben a kortársak hatása egyik településen sem volt jelentős motiváló tényező.

A „kinek a hatására kezdte el alapfokú művészeti iskolába járni” kérdés esetében öt csoport rajzolódott ki a tanulók válaszaiból: „családtag hatására”, „saját magától”, „tanár hatására”, „kortársak hatására” és „zenekar, hangverseny, film” hatására kezdte el zenei tanulmányait.

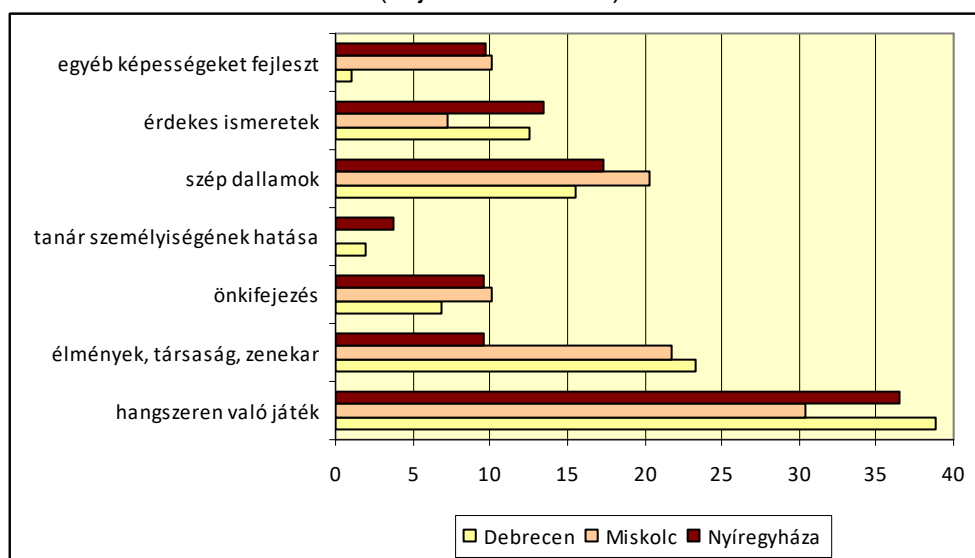
3. ábra. A zenetanulás megkezdésének motiválói (n=269 fő)
(saját szerkesztés)

Az előző kérdéssel összhangban, a kategóriák közül a „családtag hatására” és a „saját magam” kategóriák a legjelentősebbek mindhárom városban. A „családtag hatására” kategória az előző diagrammal összehasonlítva egyaránt tartalmazza a szülőket, a testvéreket és a családban zenélő más rokonokat. Ezzel magyarázható a vezető szerepe a „saját magam” kategóriával szemben. A tanár hatása, mint motiváló személy, a vizsgált településeken 10-15% közötti arányban van jelen. A kortársak hatásánál, a zenét tanuló osztálytársak látványa megemelte e motiváló tényező jelentőségét. Érdekes új elem a „zenekar, hangverseny, film hatására” kategória megjelenése a válaszok között. Bár maximum 10% az aránya, mégis figyelemfelkeltő, hogy mi minden lehet motiváló tényező a gyermekek számára. Ha jobban belegondolunk, ez egyáltalán nem csekély, hiszen minden tízedik gyermeknél ez a „befogadó funkció” tanulási motivációként jelenik meg. Ez figyelmeztető adat arra nézve, hogy a szülők és tanárok több ilyen, passzívnak tűnő alkalmat teremtsenek a zenével való találkozásra pl. ifjúsági hangverseny, zenei tárgyú film, jól irányított médiahasználat.

Arra a kérdésünkre, hogy mit talált vonzóknak, érdekesnek a zenetanulásban, nagyon különböző válaszokat kaptunk, amelyeket hét csoportba tudtunk besorolni.

4. ábra. Mi vonzó a zenetanulásban? (n=269 fő)
(saját szerkesztés)

Mindhárom városban a „hangszeren való játék” élménye a legmeghatározóbb. Ez mindenképpen fontos visszajelzés az alapfokú művészeti iskolák tanárai számára is, hiszen ez azt mutatja, hogy motiválón, megfelelő eszközökkel és hozzáállással dolgoznak, ezáltal a hangszeren való játék örömet, élményt nyújt a diákoknak. Érdeemes visszagondolni arra is, hogy a zenetanulás elkezdésének okainál is a „megtetszett egy hangszer” kategória volt a második legnépszerűbb a gyermekek körében (lásd 1. ábra). Debrecenben és Miskolcon az „élmények, társaság, zenekar” és a „szép dallamok” kategóriák emelkedtek ki. Nyíregyházán a „szép dallamok” és az „érdekes ismeretek, művelődés” csoportok jellemzőek. A szép dallamok tehát mindhárom városban nagy jelentőségűek, ami azért is lényeges, mert az esztétikai érzék fejlesztése, a hiteles zenei formálás szintén kiemelkedő jelentőségű a zenetanításban. Nem nagy arányban, de megjelent az önkifejezés lehetősége is, ami fontos a személyiségfejlődés, önmegvalósítás területén. A tanár személyiségének hatása egyik városban sem meghatározó, ami azért érdekes, mert egy korábbi interjú vizsgálat eredményei (vö. Szűcs, 2014) azt mutatták, hogy a zenetanulásban a tanárral való közvetlen, jó kapcsolat meghatározó pozitív élmény a diákok számára, ami a hagyományos oktatásban ritkábban alakulhat ki.

Összegzés

Az empirikus vizsgálatok arra mutattak rá, hogy mind az elitista, mind a hátránykompenzáló funkció megfigyelhető az alapfokú művészeti iskolákban. A többgenerációs értelmiségi családokban a kulturális tőke átörökítésére szolgál a zenetanulás (Andor, 2002). Az alacsonyabb társadalmi státusú családok gyermekei számára viszont mobilitási lehetőséget adhat a zenetanulás (Vitányi et al., 1972; Raffay, 2005). Tehát mind az elitista, mind a hátránykompenzáló funkció megfigyelhető az alapfokú művészeti iskolákban, térségenként változó hangsúllyal. Kutatási eredményeink igazolják a kezdeti feltételezésünk első felét. A szülők legmagasabb iskolai végzettsége befolyásolja a befektetett idő, energia és anyagiak mértékét. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülőkre kevésbé jellemző a kockázatkerülés, a jövő preferálása, inkább a jelenben, azonnal

megvalósuló eredmények fontosak. Ezért kevésbé tartják fontosnak a gyermekük tanulásába, jövőjébe való befektetést (Boudon, 1998; Engler, 2010). A magasabb társadalmi státusú szülők viszont mernek kockáztatni, és a jövőbeli boldogulás reményében befektetnek a gyermekük fejlődését elősegítő tevékenységekbe (Mollenhauer, 1974; Becker, 1998), például a zenetanulás, a művészetek, a sport. Az empirikus vizsgálat során azt találtuk, hogy a zenét tanulók szülei esetében az elvárhatónál (vö. Narancsik, 2009) jelentősen magasabb a diplomások aránya. Mindez alátámasztja a szakirodalomban található megállapításokat.

A zenetanulók kultúrafogyasztási szokásaihoz nem találtunk szakirodalmi utalásokat, ezért az empirikus mérésünk tapasztalataira támaszkodtunk. Mindhárom vizsgált településen a zenét tanuló diákok közül kerültek ki jelentősen magasabb arányban a „magaskultúra fogyasztók” 47-80% között városonként változó arányban, míg a kontroll csoportnál 1-10% közötti értékeket láthatunk. Az „otthonulók” típusánál éppen fordított a helyzet, a zenét tanulóknál 6-21%, míg a zenét nem tanulók esetében 47-75%. A logisztikus regressziós vizsgálatnál a legnagyobb hatású a kultúrafogyasztási szokások befolyásoló ereje arra nézve, hogy zenét tanuló lesz-e a gyermek, ami több mint tízszeresére emeli az esélyeket. Tehát a kultúrafogyasztási szokásoknak központi jelentősége van a zenei tanulmányok elkezdésében és végzésében.

Az objektív anyagi helyzet és a kultúrafogyasztási szokások összevetésekor azt találtuk, hogy nincsen egyértelmű összefüggés az anyagi helyzet és a kulturális érdeklődés, részvétel között. A két csoport objektív és szubjektív anyagi helyzetének vizsgálatakor látható különbség a zenét tanuló gyermekek javára, ám nem szignifikáns az eltérés. Emellett nagyobb szélsőségeket mutatott a zenét tanulók csoportja pozitív és negatív irányban egyaránt.

A hipotézisnek az a része, miszerint *olyan családok gyermekei tanulnak inkább zenét, ahol a családban, közeli rokonságban van olyan, aki zenél* nem bizonyult igaznak. Bár szignifikáns különbség mutatkozik a két csoport szüleinek zeneiskolai tanulmányait illetően, mégis a zenét tanuló gyermekek szüleinél is nagyon magas azok aránya (44-67%), akik nem tanultak zenét. Tehát a zenetanulás elkezdését a család kulturális tőkéje befolyásolja legjelentősebben a tőketípusok közül, emellett a belső motiváció, a saját indíttatás emelkedik ki a személyes motívumokból.

Irodalomjegyzék

- 11/1994 MKM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről.
 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
 Andor Mihály (2002). Diplomás szülők gyermekei. *Educatio*, 11 (2), 191-210.
 Becker, G. S. (1998). Preferenciák és értékek. In Lengyel György, & Szántó Zoltán (szerk.), *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája* (pp. 101-129). Budapest: Aula – Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
 Besenyei Roland, Borbás Éva, Csécsiné Máriás Emőke, Gardovszky Viola, Hagymásy Tünde, Könyvesi Tibor, & Tuska Zsuzsanna (összeáll.) (2001-2016). *Oktatási Statisztikai Évkönyv*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
 Boudon, R. (1998). Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In Halász Gábor, & Lannert Judit (szerk.), *Oktatási rendszerek elmélete* (pp. 406-417). Budapest: Okker.
 Bourdieu, P. (1999). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert (szerk.), *A társadalmi rétegződés komponensei* (pp. 156-178). Budapest: Új Mandátum.
 Engler Ágnes (2010). A családi háttér szerepe a felsőfokú továbbtanulásban. *Iskolakultúra*, 20 (10), 28-38.

- Gábor Kálmán (2012). *Válogatott ifjúságszociológiai tanulmányok*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Homor Istvánné (2009). Tanulmány a zeneiskolák helyzetéről a rendszerváltozástól napjainkig. In *Polifónia különszám: Zeneoktatásunk 2009*. április. Budapest: Magyar Zenei Tanács Letöltés: <http://www.hunmusic.hu/tanulmanyok/zeneoktatásunkfuzet09.pdf> [2017.06.21].
- Hunyadi Zsuzsa (2005). *Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.
- Kovács Klára (2014). *A sportolás mint támogató faktor a felsőoktatásban. A sportolási szokások hatásai magyarországi és romániai hallgatók körében*. [PhD disszertáció]. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Lebanov József (2014). *Az alapfokú művészetoktatás jogi szabályozása*. [Szakdolgozat]. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- Magyar Zeneiskolák és Művészeti Iskolák Szövetsége (2015). *MZMSZ honlap*. Letöltés: <http://www.mzmsz.hu/> [2015.06.21].
- Mollenhauer, K. (1974). Szocializáció és iskolai eredmény. In Ferge Zsuzsa, & Háber Judit (szerk.), *Az iskola szociológiai problémái* (pp. 189-216). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Narancsik Ágnes (2009). *A tanulói munkaterhek alakulása a település- és iskolatípusok összefüggéseiben*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Raffay Zsófia (2005). *Az esélyegyenlőtlenség csökkentése zenei neveléssel*. [Szakdolgozat]. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Intézet.
- Szűcs Tímea (2014). Tanulási funkciók az Észak-alföldi régió zeneiskolaiban. *Felnőttképzési Szemle*, 8 (1), 73-81.